

FINLAND

OCH RYSSLAND EFTER 1809

Av fil. d:r EIRIK HORNBERG, Helsingfors

FINLAND är en skapelse av Sverige. Landets historiska tid, kort i jämförelse med de flesta andra europeiska kulturländers, tog sin början med den period, som betecknas såsom Nordens kors-tågstad. Före de svenska korstågen existerade icke det nutida begreppet Finland. Namnet åsyftade endast den sydvästligaste delen av landet, det nuvarande Egentliga Finland. Och frånvaron av sammanfattande benämning motsvarades av frånvaron av politisk enhet. En grupp av stammar, eller snarare bygdeförbund, talande närbesläktade dialekter och företrädande en tämligen enhetlig kulturform, erbjödo historiens gud materialet till ett folk men bildade ännu icke ett sådant. Mellan väst- och östfinnar rådde nedärvd fiendskap, som endast småningom utplånades sedan icke blott västfinnarna utan även en del av karelarna hade vunnits för Sveriges rike och den västerländska kyrkan. Men östkarelarna och deras stamfränder i Ingermanland råkade under ryskt herravälde, varför den europeiska kulturkretsens östgräns kom att klyva de finska stammarnas område. Den del därav, som tillhörde det svenska riket, kallades av svenskarna Österland, men detta namn undanträngdes efter hand av landskapsnamnet Finland. Och detta Österland eller Finland införlivades, som känt, fullständigt med det gamla riket: styrelse, rättsväsende, medborgerliga rättigheter och skyldigheter voro desamma på båda sidor om Bottenhavet. Sålunda uppstod Finland, i viss bemärkelse en skapelse av Sverige, och dess samhällsskick och rätt vila alltså på svensk grund.

Men för intet gavs icke den ovärderliga gåva, som västerländsk kultur och svensk samhällsanda betecknade. I och med uppbygandet av Finland hade Sverige skapat sig en förborg öster om vattnet, ett värn mot det Halv-Asien, som låg där bortom. Man behöver endast göra det tankeexperimentet att söka tänka sig, huru Sveriges historia kunde ha tett sig, om Novgorod under me-

deltiden hade utbrett sitt välde ända till Bottenhavet och sedan, såsom i verkligheten skedde, hade efterträtts av Moskva. Så mycket kan med säkerhet sägas, att om Sverige i ett sådant läge måhända hade mäktat bevara sin självständighet, så hade det knappast heller mäktat med annat. Ty Finlands uppgift inom det svenska väldet var icke blott att bilda ett framskjutet försvarsverk mot Ryssland; genom det tillskott i resurser, som det be-tecknade, utgjorde det en förutsättning för den svenska maktutveckling, som möjliggjorde Sveriges ingripande i en av världshistoriens mest ödesdigra kriser och som blev av oöverskådlig betydelse för östersjöländerna.

Men till dessa historiskt betingade band mellan Sverige och Finland kommer ytterligare ett, som visserligen också har sin upprinnelse i en historisk process men vars betydelse dock ligger på ett annat plan. Finland har sedan korstågstiden — och delvis sedan förhistorisk tid — att uppvisa också en svensk befolkning, som i omkring trefjärdedels årtusende har innehaft i stort sett samma kust- och skärgårdsbygder, som den innehar ännu i dag. Mellan Sveriges och Finlands folk består alltså också ett nationellt samband. Och svenskarna i Finland äro icke, såsom mången i Sverige alltjämt torde föreställa sig, ett överklasskikt: den utan jämförelse största delen av dem är allmoge, till två tredjedelar en jordbrukande landsbefolkning, till en tredjedel småborgare och arbetare i städerna. Landsbygden kring själva huvudstaden Helsingfors är sedan urminnes tid befolkad av svenskar, ehuru nytillkomna stationssamhällen och förstäder ha skapat en löst påklistrad finsk majoritet; i närheten av Helsingfors finnas gamla svenska byar, vilkas ursprung från korstågstiden dokumentariskt kan bevisas. Dessa svenska kolonister ha i Nyland liksom i Österbotten och i Åbolands skärgård icke undanträngt någon äldre finsk bosättning; de ha röjt bygd i öde kust- och skärgårdsnejder.

Också om det icke funnes någon svensk befolkning i Finland, skulle självfallet banden mellan de båda länderna vara starka nog, men det nationella bandet må ej förgätas, ehuru det i hög grad har undanskymts av språkbruket, som utan åtskillnad be-tecknar allt, som har med Finland att göra, såsom finskt.

Skilsmässan mellan de sammanvuxna riksdelarna Sverige och Finland, åvägabragt genom det olyckliga kriget 1808—09, var en av de största katastroferna i de båda ländernas historia. Den var en sentida följd av en annan svår katastrof, det stora nordiska

kriget, som bröt rikets militära kraft och tron på möjligheten att hålla förborgen öster om Bottenhavet. Men Finlands förening med det ryska riket skedde under former, som voro över all förväntan gynnsamma och som för en avsevärd tid vidmakthöllo vanföreställningen, att ett eget politiskt, nationellt och kulturellt liv i Rysslands skugga var möjligt för det lilla landet. Alla från Sverige ärvda rätts- och samhällsformer fingo äga bestånd; Rysslands enväldige tsar blev konstitutionell storfurste av Finland.

Det är en allmän företeelse, att historiska händelseförlopp efteråt betraktas såsom ödesbestämda, oundvikliga. I viss mening är detta naturligtvis riktigt: de kraftkomplex, som påverkade förloppet, de faktorer, som spelade in, åstadkommo resultatet, och sådana de voro, kunde detta icke bli ett annat än det blev. Men i talrika fall, måhända de flesta, var utgången alls icke på förhand given, och de medverkande individernas vilja hade kunnat förändra den. Icke sällan har utgången berott på faktorer, som samtiden inte har varit medveten om eller åtminstone inte kunnat bedöma och till deras verkliga betydelse uppskatta. Historien är icke en lek av blint verkande krafter utan ett komplicerat spel, där mänskligt intellekt, mänsklig vilja och mänsklig handlingskraft städse ha verkat vid sidan av opersonliga faktorer. Resultatet har därför ofta blivit ett helt annat än samtida bedömare hade haft skäl att vänta.

Till dessa historiens överraskningar måste Finlands förening med Ryssland hänföras. Icke själva erövringen; den kunde visserligen, teoretiskt sett, ha förebyggts, men sådant det svenska riket var under mansåldrarna efter freden i Nystad var katastrofen icke förvånande. Det förvånande ligger i den form, som föreningen erhöll. Den kan på goda grunder kallas onaturlig, huru förmånlig för Finland den än var. Självhärskaren i det ryska riket, som trots en viss europeisk fernissa var mer än halvt asiatiskt, lovade att respektera en erövrad landsdels lagar, ehuru de inskränkte hans makt; från Östersjön till Stilla havet var hans vilja lag, men i Finland förblev svensk rätt i kraft; i ett hörn av det autokratiskt styrda jätteriket rådde konstitutionell monarki. Visserligen var monarkens makt enligt de gällande grundlagarna, Regeringsformen av 1772 och Förenings- och säkerhetsakten av 1789, mycket betydande — i annat fall hade Alexander I nog inte låtit dem äga bestånd — men principen kvarstod: i enväldets skugga, utanför portarna till kejsarstaden vid Neva, låg en landsända, ett litet storfurstendöme, där lagens bud gick över

kejsarmakten. Ett stycke Västerland var inlemmat i en asiatisk despoti. Förhållandet var icke naturligt och kunde rimligtvis icke mycket länge bli bestående. Det stod i alltför skarp kontrast till den ryska statens anda och traditioner.

Det märkliga är, att Finlands gynnsamma ställning i föreningen med Ryssland var beroende av tidpunkten för landets erövring. Hade denna ägt rum åtta år tidigare eller tio år senare, så hade det aldrig varit fråga om någon politisk särställning för det härtagna landet. Den förra delen av Alexander I:s regering var i själva verket den enda period i Rysslands hela historia, då en åtgärd sådan som kejsarens löfte till Finlands folk, avgivet i Borgå domkyrka den 29 mars 1809, över huvud hade varit tänkbar.

Alexanders ändrade uppfattning framträder i hans uraktläthenhet att sammankalla landets ständer. Lantdagen i Borgå 1809 blev det enda ständermötet under hans regering, men sitt löfte höll han. Enligt Regeringsformen berodde det, som känt, på monarken, när riksdag skulle äga rum, och detta stadgande ägde tillämpning på Finlands lantdag. Alexander bröt alltså icke mot grundlagens bokstav, om man också kan göra gällande, att nära sjutton år utan något ständermöte betydde ett brott mot dess anda. Han dog år 1825 och efterträddes av sin yngre bror Nikolaus I, typen för en självhärskare. Hade det ankommit på honom, så hade Finland aldrig erhållit den särställning inom riket, som det fick år 1809, men av lojalitet mot sin företrädare och bror höll han dennes löfte i helgd och förnyade det för egen del — ett anmärkningsvärt drag av heder och lojalitet, även det i viss mån överraskande men dock psykologiskt begripligt, ty med all sin obändiga självhärskarvilja var Nikolaus en man av vankfri heder. Men lantdag sammankallade han icke, och brottet mot grundlagens anda blev för vart år som gick alltmer otvetydigt. Och vad värre var: då lantdag icke sammanträdde, låg lagstiftningen i strängare bemärkelse nere, d. v. s. de områden, som enligt lag och hävd voro förbehållna ständernas lagstiftning, kunde ej beröras. Men utvecklingen stod icke stilla, icke ens i den tidens stillastående Finland, och komplettering och ändring av gällande rätt blev en oundviklig nödvändighet. Så långt sig göra lät utnyttjade man den kategori av lagar, som i svensk terminologi benämnes förordningar. Men monarkens förordningsrätt räckte icke till. Allt mera hotande närmade sig den stund, då ständerlagstiftningens helgade fält skulle komma att beröras av kejsarliga ukaser; gränskränkningar inträffade, men i stort sett upp-

rätthölls alltjämt rågången. Om det rådande tillståndet hade fortgått ytterligare i något eller några decennier, så hade gärdet varit uppgivet, och självhärskarmakten hade de facto lagt sin hand på Finland.

Men det var inte endast denna fara, som hotade Finlands autonomi. I det ögonblick tsaren hade trott sig få bevis för att den av Alexander I inaugurerade regimen var farlig för lugnet och den undersåtliga lydningen i storfurstendömet, skulle han icke ha tvekat att upphäva dess konstitution. Det var därför de inhemska byråkraterna voro så måna om att intet, som tydde på att Finland var påverkat av den politiska oron ute i världen, skulle nå kejsarens öron, det var därför som en ängslig försiktighet, av eftervärlden ofta med orätt stämplad som skugggrädsla, präglade hela deras verksamhet. Ett obetänksamt skåltal vid en munter fest, ett slagsmål mellan en student och en rysk soldat kunde rapporteras för kejsaren såsom betydelsefulla politiska meningyttringar och innebära ett verkligt hot för Finlands inre självständighet.

Men medan enväldets skugga låg över landet och censuren höll det fria ordet i ett permanent, kvävande struption, såddes en sådd, som senare under en mildare årstid skulle komma att mogna till skörd. Den fosterländska tankens stormän, en Runeberg, en Lönnrot, en Snellman och många mindre ryktbara medkämpar till dem, väckte till liv de varma strömdrag, som i sinom tid skulle göra symboliken i Topelius' dikt »Islossningen i Ule älv» till levande verklighet.

Så gick den nikolaiska epoken tack vare mycken och ibland småslug varsamhet lyckligt till ända. Nikolaus I dog år 1855 och efterträddes av sin son Alexander II. Och med honom kom det andra stora undret i Finlands historia under tiden för landets förening med Ryssland — ett under, om möjligt större än undret i Borgia. Efter några års tvekan, framkallad av kejsarens respekt för sin beundrade far, vars politik han ogärna vill desavuera, utlyste Alexander det första ständermötet efter 1809. Ständerna sammanträdde i Helsingfors i september 1863. En ny tid bröt in — den i levande bemärkelse konstitutionella perioden i Finlands ryska tid.

Den statliga autonomi, som Alexander I hade lovat Finland, hade dithills varit enbart passiv. Landet hade haft eget styrelseverk, senaten, egna förvaltnings- och rättskipningsorgan, egna lagar. Men Finland hade icke ägt någon möjlighet till politisk och

nationell utveckling; de bestående förhållandena hade blivit en dräkt, som man inte hade kunnat ändra och som därför i vissa avseenden hade förvandlats till en tvångströja. Och orsaken härtill låg däri, att det organ, som bort representera själva rörelsen i stats- och samhällsmaskineriet, nämligen ständerna, var försatt ur funktion. Finland var, så att säga, en ofödd stat: allt annat förefanns, men inte det självständiga livet.

Med 1860-talet bröt det fram. Staten trädde i funktion i och med ständermötena. Det livlösa maskineriet förvandlades till en levande organism. Den finska nationaliteten steg fram i dagsljuset; finskan fick en plats vid sidan av det forna riksspråket såsom ämbets- och kulturspråk i Finland. Ödemarksisoleringen bröts. Reformerna trängdes, den ena mera vitt syftande än den andra. Några hastigt konstaterade fakta må ge en föreställning om vad detta decennium har betytt för Finland.

Folkrepresentationen återupplivades, ty 1863 års lantdag blev icke som sin föregångare en enstaka företeelse utan det första i en rad av epokgörande ständermöten. Och icke nog härmed: innan årtiondet gått till ända, hade en ny lantdagsordning ändrat och kompletterat de gamla principerna för ständermötenas sammansättning och arbetsformer; Finland hade fått en ny grundlag till de från Sverige ärvda, ett eget, individuellt statskick. På det statsrättsliga området innebar detta ett slags avslutning av den svenska tiden.

Järnvägar och ångbåtslinjer begynte sitt sammanbindande verk; bygdernas isolering i ödemarkernas sövande famntag led mot sitt slut. Även i detta avseende lades grunden till det nutida Finland. Eget mynt och egen tulltaxa gjorde landet till en national-ekonomisk enhet vid sidan av Ryssland.

Industrialismen gjorde sitt intåg — långsamt och försiktigt men dock märkbart. Trävaruindustrien uppblomstrade med ångsågarna. Landsbygdens befolkningsöverskott, som dittills väsentligen vunnit sin utkomst tack vare tillgången på nyodlingsjord, drogs i växande utsträckning till städerna, vilkas relativa andel i landets folkmängd från denna tid kraftigt växte. Folk från olika landsdelar fördes sålunda samman på ett sätt, som dittills varit okänt, och förutsättningar skapades för politiska och sociala idéers utbredning bland de djupa leden.

I samma riktning verkade finskhetsrörelsens framsteg. Folkskolväsendet organiserades på 1860-talet och spridde under de närmast följande årtiondena en helt annan läskunnighet och läslust

än prästerskapet med sina husförhör hade mäktat inplanta under de föregående tvåhundra åren. Den växande finskspråkiga litteraturen, icke minst den periodiska, kom denna utveckling till mötes. Språkreskriptet av år 1863, detta märkliga genombrottsår, höjde finskan från dess ställning som ett undanskymt folkmål, vilket levde sitt liv nedanför statsmyndigheternas officiella synkrets. Högre skolor med finskt undervisningsspråk banade vägen till akademisk bildning för den finska allmogens kunskapstörstande söner.

I de flesta avseenden såg 1860-talet endast början till en utveckling, som sträckte sig över långa tider. De då levande kunde självfallet icke överblicka denna utvecklings konsekvenser. Icke ens vår tid kan göra det, men den kan likväl fastslå, att tiden för sjuttio till åttio år sedan var en brytningstid av oberäknelig bärvidd. Den bevittnade det från moderlandet lösryckta Finlands första lyckade balansförsök på egna fötter, resultaten av den stimulerande uppfostran den andliga odlingens stormän kring mitten av århundradet hade ägnat sitt folk. 1860-talets män voro den första generation i ledande ställning, som icke hade personliga hågkomster och intryck från svenska tiden. För dem var Finland inte en avskild riksdel, som för att kunna existera måste växa samman med ett annat rike, som en ympad kvist, utan en statlig och nationell individualitet; det var, som Alexander I hade yttrat, »fritt inom sig» och »upphöjt bland nationernas antal»; de halvsekelgamla fraserne hade nu fått liv.

Denna märkliga period av fri och snabb utveckling omfattade en mansålder, tiden från 1863 till 1899. Alexander II föll för mördarhand år 1881, och hans son och efterträdare, Alexander III, var en härskare av helt annat slag, konservativ och reaktionär och inställd på kamp på liv och död mot de revolutionära strömningarna. Men gentemot Finland tycktes han hysa välvilliga känslor, kanske dels beroende på intryck, som han hade mottagit av sin far, säkert i viss mån grundade på de vilsamma sommarresor kejsarparet plögade företa i Finlands skärgård. Denna välvilliga inställning utgjorde under ett antal år ett effektivt skydd mot den ryska chauvinistiska nationalismens stigande våg, som i form av vad man har kallat panslavism vann ett allt större inflytande över den osjälvständige och föga intelligente kejsaren. År 1890 fick Finland de första kännningarna av panslavismens nivåellerings- och förryskningssträvanden — post- och telegrafverket underställdes rysk myndighet, och mycket mera vittgående åtgär-

der förbereddes. Men tillsvidare avstannade aktionen efter några inledande förpostfäktningar. Och redan 1894 avled Alexander III. Hade han levat ytterligare några år, så hade han med största sannolikhet givit vika för panslavisternas påtryckning, ty han hade teoretiskt accepterat den storryska eller allslaviska idén, churu hans känsla för Finland kom honom att tveka. Nu lämnade han förstörelsevärvet i arv åt sin son Nikolaus II.

I 1800-talets Finland förstod man icke, i varje fall ej efter 1863, huru onaturlig och prekär landets ställning i själva verket var. Man utgick från att Alexander I:s löfte, bekräftat av alla de följande tsarerna, var bergfast. Icke ens de grundlagsstridiga åtgärder, som vidtogos eller förbereddes under Alexander III:s tid, öppnade ögonen på folkets majoritet. Man litade på att kejsaren skulle inse sitt misstag och slå in på en laglig väg. Man förbisåg, att den ryska politiken gentemot Finland hade varit ett undantag, att det Ryssland, i vars skugga Finland tidigare hade vegeterat och sedermera hade blomstrat upp, var samma halvasiatiska erövrarvälde och förtryckande despoti, som krossade och förtrampade Polen, som slog Ungern till marken och lade det blödande för Österrikes fötter, som berövade Östersjöprovinserna deras tsarbesvurna fri- och rättigheter, som styckade Turkiet, kuvade Kaukasus' bergfolk, erövrade norra Aserbeidjan, Bokhara, Khiva och afganska gränsområden, ockuperade Amurlandet och slutligen Mandsjuriet. Hade vi velat se och förstå, så hade vi haft åskådningsmaterial nog och mer än nog. Men vi ansågo oss stå i en särskild kategori. Polackers, balters, esters, letters, armeniers öde kom oss icke vid. Vi insågo icke, att Finland av ett oanat gunstigt öde hade benådats med två härskare sådana som Alexander I och Alexander II, sällsynta fåglar i raden av de örnar och gamar, som hade burit tsarernas krona, och att det berodde på deras personliga egenskaper, icke på det ryska rikets kulturnivå, att de första nittio åren av landets förening med Ryssland hade förlöpt så lyckligt.

År 1899 vidtog den tredje och sista perioden av Finlands ryska tid — författningsskampens och självständighetsrörelsens epok. Den inleddes med det beryktade februarimanifestet, som förnekade lantdagens lagstiftningsrätt. De olika skedena må här förbigås. Det är nog att nämna, att den från tronens höjd utgående statskuppen till en början möttes av en enhällig opinion, beredd att resa passivt motstånd mot de lagstridiga påbudena, och att denna front snart nog sprängdes genom att huvudmassan av det

s. k. gammalfinska partiet omfattade en undfallenhetsdoktrin, baserad på antagandet, att man genom att icke reta den ryska regeringen och genom att godvilligt avstå från en del av landets lagliga rättigheter hade utsikt att kunna rädda det övriga — och framför allt att bevara ämbetena i inhemska mäns händer. Det svenska partiet och det ungfinska partiet sammanslöto sig i tecknet av det passiva motståndet på lagens grund till det s. k. konstitutionella partiet. Men gammalfinnarna bröto udden av försvararnas vapen genom att städse vara till hands och överta de ämbeten, som lagtrogna tjänstemän lämnade. Under sådana förhållanden mäktade det passiva motståndet, som förutsatte en obruten front, endast i viss mån försvåra och fördröja demoleeringsarbetet. Undfallenhetspartiets propaganda undergrävde även själva motståndsandan bland de djupa leden. Å andra sidan anslöt sig det just under denna period organiserade socialdemokratiska partiet till oppositionen.

Det kan vara skäl att påminna om att kampanjen mot Finlands autonomi enligt uttrycklig uppgift av en av dess upphovsmän, dåvarande krigsministern Kuropatkin, sammanhänge med tanken på eventuella expansionsförsök i riktning mot Nordatlanten — alltså ett hot mot Sverige och Norge.

Attentatet mot generalguvernör Bobrikoff den 16 juni 1904 var den första glimten av vapen i Finlands rättskamp. Året därpå medförde händelserna i kejsardömet en tillfällig ljusning, markerad av novembermanifestet, genom vilket alla lagstridiga åtgärder fr. o. m. februarimanifestet upphävdes. Men denna ljusning varade icke länge. Redan år 1908 vidtogo angreppen och förryskningsåtgärderna på nytt, och denna gång i en farligare form: den nybildade ryska folkrepresentationen, riksduman, vars majoritet var konservativ eller snarare reaktionär, nyttjades som vapen. De kejsarliga ukaserna erhöilo en demokratisk stämpel genom att de formellt framträdde såsom av riksduman antagna lagar. Från 1910 och framåt tycktes Finland försvarslöst och dömt till undergång.

Betraktat i ljuset av de senaste tidernas erfarenheter framstår det ryska förfaringssättet under Finlands författningskamp såsom synnerligen varsamt. Det var i själva verket varsamt. Man tillämpade icke i Finland de i kejsardömet vanliga metoderna, avrättningar och massdeportationer till Sibirien. Utöver fängsling, landsförvisning eller — i några få fall — deportation till Ryssland gick man i allmänhet icke. Detta sammanhänge med

de dåtida ryska regeringskretsarnas respekt för den västerländska opinionen: inför den ville de ledande i Ryssland framstå såsom västerlänningar. Och Finland var, det hade man klart för sig, ett stycke Västerland; man drog därför på sig handskar, innan man tog itu med att misshandla det.

Så bröt det första världskriget ut, och Ryssland såg sig plötsligt befriat från varje hänsyn till Västerlandets kulturopinion. Redan hösten 1914 publicerades ett cyniskt öppenhjärtigt program för den ryska politiken gentemot Finland. Inga tvivel förelågo längre: målet var storfurstendömets förintande såsom politisk, kulturell och nationell enhet. Svaret blev jägarrörelsen, en förberedelse till eventuell väpnad resning, vari man nu med full rätt såg den enda möjligheten till räddning. Halvtannat tusental man från Finland, sammanförda i den legion, som benämndes 27 preussiska jägarbataljonen, utbildades teoretiskt och praktiskt till befäl och underbefäl i Finlands drömda armé. Oberoende av läget ute i världen måste vi söka stöd hos Rysslands fiender centralmakterna; på framgången av deras kamp berodde Finlands öde. Före kriget hade sympatierna för Frankrike och Storbritannien snarast varit övervägande. Frihetskriget utbröt efter det att den ryska revolutionen hade i det närmaste krossat Rysslands militära kraft. Denna fördel uppvägdes dock av det faktum, att samma revolution hade i grund förändrat det finländska socialdemokratiska partiets hållning. Socialdemokraternas opposition hade endast gällt den kejsrerliga regeringen; när den var störtad, sökte man vänskap med det revolutionära Ryssland. Den andliga smittan visade sig, som känt, så stark, att det socialdemokratiska partiet avvek från laglighetens och demokratiens väg, slöt förbund med de segrande bolsjevikerna och sökte med deras hjälp genomföra den sociala revolutionen i Finland. Sålunda fick vårt frihetskrig tillika den tragiska prägeln av inbördeskrig. Den vita folkhären segrade, och dess seger vanns för hela folkets räkning. Även de besegrade röda skördade frukterna, och föga mer än tjugu år senare stodo deras söner vid sidan av de vita kämparnas som lika trogna och lika tappra försvarare av Finland. Det är att hoppas, att talet om Finlands frihetskrig såsom en klasskamp skall vara dött för alltid. En vilseledd minoritet reste sig mot en majoritet, som kämpade för landets räddning — och landet räddades till båda parternas lycka.

När Finland väl hade vunnit sin självständighet och när världskriget kort därefter avslutades, invaggade sig största delen av

folket i en behaglig trygghetskänsla. Detsamma gjorde många andra, ja, mänsklighetens övervägande flertal, men såväl det geografiska läget som historiens lärdomar borde ha gjort vår blick något klarare än den visade sig vara. Den som påpekade sannolikheten av att Ryssland, alla deklamationer om bolsjevismens fredskärlek till trots, skulle begagna första gynnsamma tillfälle att återta ett land, som i mer än hundra år hade tillhört riket och som i rysk hand bildade ett förträffligt värn för själva huvudstaden, ansågs driva en meningslös skräckpropaganda. Nu inser envar, att ett stort och mäktigt rike icke resignerar inför en tillfällig motgång. Det hade stått i strid mot all historisk erfarenhet, om Ryssland för all framtid hade godtagit de territoriella förluster, som blevo en följd av det första världskriget och tsardömets sammanbrott. Det var helt enkelt ett psykologiskt axiom, att de maktägande skulle komma att utnyttja en för återställandet av rikets gränser gynnsam konjunktur — även om de icke medvetet hade inväntat den.

Av det sagda framgår, att försvaret försumrades. Icke i lika hög grad som inom de övriga nordiska småstaterna, men dock i ödesdiger måtto. I övrigt var utvecklingen snabb, kraftfull och i många avseenden lyckosam under de något mer än tjugu år, som förflöto från frihetskrigets avslutning till vinterkriget 1939—40. Icke minst betydelsefullt var, att det inre tillfrisknandet trots Lapporörelsen hade fortskridit icke endast normalt utan t. o. m. snabbare än man hade vågat hoppas. Härtill hade den gynnsamma ekonomiska utvecklingen kraftigt bidragit.

Föreställningen om Finlands trygghet var baserad på antagandet, att stormakterna höllo varandra stången och därigenom förebyggde varje förändring av det bestående läget. Häri låg en viss sanning. Men man ville icke se den möjligheten i vitögat, att en ny och överraskande maktkombination kunde ge Ryssland fria händer i Östeuropa. Det var under sådana förhållanden endast en ringa minoritet, som på allvar räknade med att landets öde kunde komma att hänga på värjspetsen, och knappast någon, som kunde tänka sig Finland dömt att utan möjlighet till hjälp av annan makt nödgas kämpa för livet, ensamt mot Ryssland. De flesta insågo icke, att den fred, som år 1920 ingicks i Dorpat, blott var ett vapenstillestånd av oviss längd, bestämt att brytas i det ögonblick en för Ryssland gynnsam konjunktur föreläge. Man trodde, att frihetskriget var utkämpat och Finlands frihet slutgiltigt vunnen. Man insåg icke, att vad vi kallade frihets-

kriget endast var en inledande sammanstötning, att den avgörande kampen återstod och att landets självständighet, överraskande lätt vunnit under gynnande omständigheter, måste värnas och vinnas till det dyraste pris.

Från hösten 1938 låg det nya världskrigets skugga över Europa. Men det var för sent att ta igen det försummade: när på sensommaren 1939 ovädersmolnet hastigt steg över Finlands horisont, led vår försvarsmakt brist på nästan allt utom rätt väl utbildat manskap och beslutsamma, modiga hjärtan. Krisen kom med den tysk-ryska överenskommelsen av den 23 augusti. Sovjetunionen hade fria händer. Den 30 november 1939 vidtog vårt frihetskrigs andra skede, då det gällde att i envig med kolossen värna vad något mer än tjugu år tidigare hade vunnits.

Vinterkriget är Finlands verkligt heroiska död. I tre och en halv månad höll vår armé stånd mot en övermakt, som mänskligt att döma hade bort trampa ned den på några veckor och som utan allt tvivel själv väntade, att den skulle göra det. Uppenbart är, att Rysslands ledande män räknade med en snabb erövring av hela Finland; i annat fall hade de icke tillsatt Kuusinens marionettregering och ingått fördrag med den. Finland skulle såsom en s. k. autonom republik införlivas med Sovjetunionen; det öde, som redan hade drabbat östra Polen och som inom kort skulle komma att drabba Estland, Lettland, Litauen och Bessarabien, tycktes fullbordas för Finlands vidkommande. Den ryska ångvälden rullade in över våra gränser.

Men den hejdades, den rullade tillbaka. Den mötte en kraft, som var starkare än de materiella förutsättningarna tycktes göra möjligt. Ett enigt folk kämpade för frihet och liv. Det ryska överfallet pressade vita och röda samman till en obrytbar enhet. Nu visade det sig, att segern år 1918 hade varit en hela folkets seger, att också de tillfälligt vilseförda hade insett, vad fosterland och frihet betyda.

Anfallsvåg på anfallsvåg sjönk maktlös till de våras fötter. Men det finns en gräns för mänskliga möjligheter. På Karelska näset kom ångvälden åter i gång, och brist på artilleri, ammunition, befästningar, stridsvagnar och flyg — och i sista hand även brist på folk — gjorde det omöjligt för oss att hejda den. Vi hade gjort vad vi mäktade. Och så blev då klockan elva, förmiddagen den 13 mars 1940.

Finland var övermannat och svårt stympat, men det levde. Såsom det till synes hopp- och gagnlösa försvaret år 1808 hade

skänkt landet en möjlighet till fortsatt liv, så räddades år 1940 det väsentligaste tack vare försvarets seghet.

Ryssen fruktade synbarligen att genom fortsatt krig förvandla västmakterna till öppna fiender och sålunda såsom Tysklands bundsförvant bli indragen i den stora kampen. Det önskade han icke. Sovjetunionens ledande män sökte bevara neutraliteten för att ha alla möjligheter öppna, när världskriget en gång lede mot sitt slut till följd av de kämpandes utmattning.

Men det var icke dessa herrars avsikt att lojalt iakttä en fred, som hade bragt dem icke obetydliga vinningar — om också ojämförligt mindre än de hade gjort sig räkning på — och Finland smärtsamma förluster och överhängande fara. Det var deras mening att fortsätta kampen med andra medel. Öppet vapenskitte hotade att dra in Ryssland i storkriget; ett hemligt undermineringsarbete, utmynnande i en rysk inmarsch på »det förtryckta proletariats» anhållan, måste betraktas såsom ett säkrare tillvägagångssätt. Det tillkämpades med mycken framgång i Estland, Lettland och Litauen; varför skulle det icke lyckas i Finland? Visserligen var det sant, att Kuusinsens s. k. regering icke hade gjort succé och att antalet moskvatrogna kommunister i Finland hade visat sig vara ytterligt ringa, men stämningen efter det olyckliga kriget borde dock kunna med framgång utnyttjas. De försök att åstadkomma kravaller, som sommaren 1940 gjordes med den ryska legationen i Helsingfors som bas och stöd, vittna otvetydigt om avsikterna. Finland befann sig vid den tidpunkten i överhängande fara; hade försöken åtminstone i någon mån lyckats, och hade av ett inhemskt kommunistparti en vädjan om hjälp hunnit avlåtats, så hade bolsjevikerna ryckt in för att skänka de klagande sitt »skydd». Detta är icke en lös förmodan; de baltiska småstaternas öde är så gott som ett bevis.

Freden i Moskva år 1940 måste alltså i än mera utpräglad grad än freden i Dorpat år 1920 betraktas såsom ett vapenstillestånd allenast; den var aldrig avsedd att hållas. Däröfver vittna själva fredsvillkoren: man kan icke tänka sig, att de ryska maktägande hade velat anlägga en stor och dyrbar fästning — Hangö — på en plats, vars landförbindelse med Ryssland var beroende av en suverän stats vilja. Finland skulle icke förbli en suverän stat. Det skulle i likhet med Estland, Lettland och Litauen införlivas med Sovjetunionen, vilket, såsom framfarten i Baltikum visar, hade varit liktydigt med den kulturellt och politiskt ledande klassens utrotning eller deportation och proletarisering och samhäl-

lets fullständiga bolsjevikisering. Gick det inte med godo, så skulle det ske med våld; efter Frankrikes nederlag på försommaren 1940 förelåg icke längre någon fara för att ett angrepp på Finland skulle dra in Ryssland i storkriget. Det sannolikaste syntes vid den tidpunkten vara, att detta snart skulle komma att avslutas med Tysklands fullständiga seger, och det låg i Rysslands intresse att slutligt nyordna förhållandena i östersjöländerna, innan den tyska nyordningen hunnit bli verklighet. De ryska järnvägs- och vägbyggena invid Finlands gränser vittna otvetydigt om offensiva avsikter.

Ur finländsk synpunkt var det naturligtvis komplett likgiltigt, om de aggressiva planerna bottnade i önskan att återvinna ett land, som tidigare hade tillhört det ryska riket, eller om de främst föranleddes av omsorgen om rikets trygghet inför ett motsett tyskt anfall. Lika litet, som vi ville offra Finland för Rysslands maktbegär, lika litet ville vi offra det för Rysslands trygghet. Men läget var till ytterlighet kritiskt. Finlands öde berodde på händelsernas utveckling där borta på storkrigets skådeplatser.

Man kan anta, att de ryska statsmännen under sensommaren och förhösten 1940 motsågo en tysk invasion i Storbritannien. Hade en sådan kommit till stånd, så hade den officiella vänskapen med Ryssland ännu för en tid framåt varit för Tyskland nödvändig, och bolsjevikerna hade alltså haft fria händer. Men britternas ö visade sig ännu icke mogen för en stormning, och de tyska planerna lades om. I stället för att först slutföra kriget i väster och därpå göra upp saken med förbundsbrodern i öster beslöt man sig för den motsatta ordningsföljden: först en fullständig seger över Ryssland och därpå med förstärkta krafter och ryggen fri ett avgörande slag mot huvudfienden i väster. Denna händelsernas utveckling räddade Finland ur en överhängande fara, ehuru den samtidigt drog landet in icke blott i en ny, offerrik kamp mot Ryssland utan även i världskriget. Vi hade icke något val: det gällde för oss icke blott att återvinna de förlorade landsdelarna, urgammal Finland tillhörig mark, som genom cyniskt våld hade frånrövats oss, utan ock att avvärja den fara, som uppenbart hotade — samma fara, för vilken Estland, Lettland och Litauen hade fallit offer. Så blev även det nya ryska kriget ett skede i Finlands frihetskamp.

De förlorade områdena återvunnos, Viborg togs, Hangö togs, vår armé vann lysande segrar och mer än hävdade sin krigarära vid sidan av de tyska trupperna. Långt över våra gamla

gränser gick vår krigsmakts segerlopp; det talades om att en gång för alla göra upp räkningen med den makt, som sedan vår historias gryning har bildat det mörka och hotfulla inslaget i vårt folks öden. Tyvärr kan sådant icke ske »en gång för alla», men för en överskådlig framtid kunde väl dock vårt läge och Nordens östgräns tryggas genom sovjetregimens fall.

Den har ännu icke fallit. Vi veta ännu intet om krigets utgång, än mindre om våra utsikter att, när vapnen ha gjort sitt värv, kunna dra oss tillbaka till den plats på sidan om världstormens bana, där vi egentligen höra hemma. Det enda vi veta är, att kampen har varit hård, långvarig, krönt med lysande framgång och åtföljd av mycket tunga offer.

Denna översikt har nått fram till den punkt, där vägen förlo- rar sig i framtidens dimma. Det är Finlands väg den har varit avsedd att belysa, Finlands väg från samlivet med den västerländska rättsstaten Sverige genom föreningen med den österländska despotien Ryssland till frihet och självständighet, vunna med offer och värjda med offer. Det har varit en farlig och delvis tung väg, men dess huvudriktning har man icke kunnat ta miste på. Den har varit klar och är det alltjämt, även om man kan ha olika mening om en del utbuktningar. Vi ha haft att försvara vår egenart, vår rätt, vårt västerländska samhällsskick, vårt genom arbete vunna och hävdade territorium. Och i och med att vi ha försvarat allt detta, ha vi värjt och hållit Nordens östgräns. Kompromisser hade varit förräderi. Hade vi av fruktan för konsekvenserna tvekat att söka återvinna Nordens år 1940 förlorade gränspositioner, så hade vi svikit vår uppgift. Vi inse till fullo, att ödet har bragt oss i ett komplicerat läge, som vi självfallet hade undvikit, om det blott hade varit möjligt. Men ödet tillät inga alternativ.

Finlands röst är om icke tystad så dock dämpad genom de av kriget alstrade förhållandena. Oriktiga uppfattningar kunna därav härflyta. Dock kan man fastslå, att varken den demokratiska eller den nordiska tanken är lamslagen i landet öster om Bottenhavet. Vi tro oss göra vår plikt — en tung plikt — mot oss själva och vår framtid, liksom mot Norden och dess framtid, och vi hoppas den dag skall randas, då ödestrådarnas härva reder ut sig, då rökmolnen skingras och då Nordens folk se varandra, sådana de verkligen äro — och förstå och finna varandra.